

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Valstybė be kultūros

Prieš rinkimus į partijų programas įrašoma daug tezių, susijusių su prioritetais – tiek daug ir tokių įvairių, kad nebesupranti, kas vis dėlto tai ar kitai partijai iš tiesų yra svarbiausia. Žinoma, visada minimas – netgi su patoso gaida – švietimas. Ir, žinoma, paminima kultūra – be patoso, kukliau, bet vis dar paminima. Kaip prioritetas.

Nors, tiesą pasakius, pandemija kuo puikiausiai įrodė, kad nė vienai partijai kultūra nėra svarbi. Pandemija išskėlė tikruosius partijų prioritetus, ir jie plika akimi matyti. Jeigu prekybos centrai gali dirbti pilnu pajėgumu ir žmonių srautai ten beveik nekontroliuojami, galerijos, muziejai ir teatrai, kino salės ir bibliotekų erdvės lieka uždarytos. Kaip kažkas pajuokavo – covidas labai kultūringas virusas, į prekybcentrus jis neina, jis lankosi teatruose ir parodų salėse.

Tai, kad daugelis kultūros žmonių, ypač teatralų ir muzikų, neturi darbo jau beveik metus (nuo praėjusių metų kovo), vargu ar labai rūpi nors vienai partijai. Vyriausybei, panašu, dėl to galvos irgi neskauda. Juk kultūrininkai nepaduos jos į teismą, kaip kad sumanė smulkiojo ir vidutinio verslo atstovai. Ką čia tie kultūrininkai. Smulkmė. Gal netgi pagalvoja – tegu eina kitų darbų dirbti. Persikvalifikuoja. Arba išvažiuoja. Be jų tik ramiau bus. Juk vis tiek svarbiausia yra ekonomika ir dar kartą ekonomika.

Bandau įsivaizduoti valstybę be kultūros. Ir negaliu. Nes bent jau man valstybės, tuolab nacionalinės, esmė ir prasmė yra būtent kultūra. (Dar pridėčiau ir mokslą). Ji turi ne tik dvasinę, ugdomąją ir šviečiamąją, bet ir didelę ekonominę vertę, o kūrybiškumas (ir kultūros, ir mokslo) – kiekvienos ekonomikos varomoji jėga. Jeigu mes būsime tik puikūs svetimų idėjų išpildytojai, bet patys tų idėjų neturėsime, mūsų valstybė ir valstybingumas baigsis greičiau, nei būtų galima numatyti. Jeigu mes tik pamėgdžiosime, bet nekursime, mes būsime vieni iš daugelio, bet nebūsime unikalūs.

Unikalumą, savitumą suteikia būtent nacionalinė kultūra. Pabrėžiu – nacionalinė. Tai, ką geriausia turime sutelkę iš praeities, tradicijų, paveldo, istorijos, meno. Kas nepamirštama, kas nuostabu, kas jaudina. Kas verta pagarbos ir pasididžiavimo. Ir meilės, kurios geriausias įsikūnijimas – ne žodžiai, o darbai.

Ir kas iš to, jei mes turėsime ekonomiką, bet neturėsime kultūros. Galbūt čia sąvokas reikia sukeisti vietomis ir sakyti – ekonomika mus turės, o ne mes ją. Nes kultūra kuria žmogų kaip kosmosą, apsuptą dangaus kūnų ir nuostabiausių reiškinių, o ekonomikai reikalingi tik sraigteliai ir varžteliai. Ypač ekonomikai, kurią suprantame kaip išpildytoją-pamėgdžiotą, o ne kūrėją.

Renata Šerelytė

Aleksandras Macijauskas. Reforma Nr. 1, 1992

***

*Kaip abejingai plaukia dangumi
Tie debesys virš reto epušoto.
Taip pamažu, net nenujausdami
Išeinam iš namų arba iš proto.*

*Aplink ramu. Nei vėtros, nei žaibų,
Gamta lyg jaučia savo amžinumą...
Tačiau virš mūsų žygių ir darbų
Negirdimos perkūnijos jau gruma.*

*Geriau jau tu pasiaustum danguje,
Pavasario jėgos pritvinkęs vėjau.
Aš atėjau. Aš pamačiau. Deja,
Aš negaliu išstart, kad nugalėjau.*

Jonas Strielkūnas

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

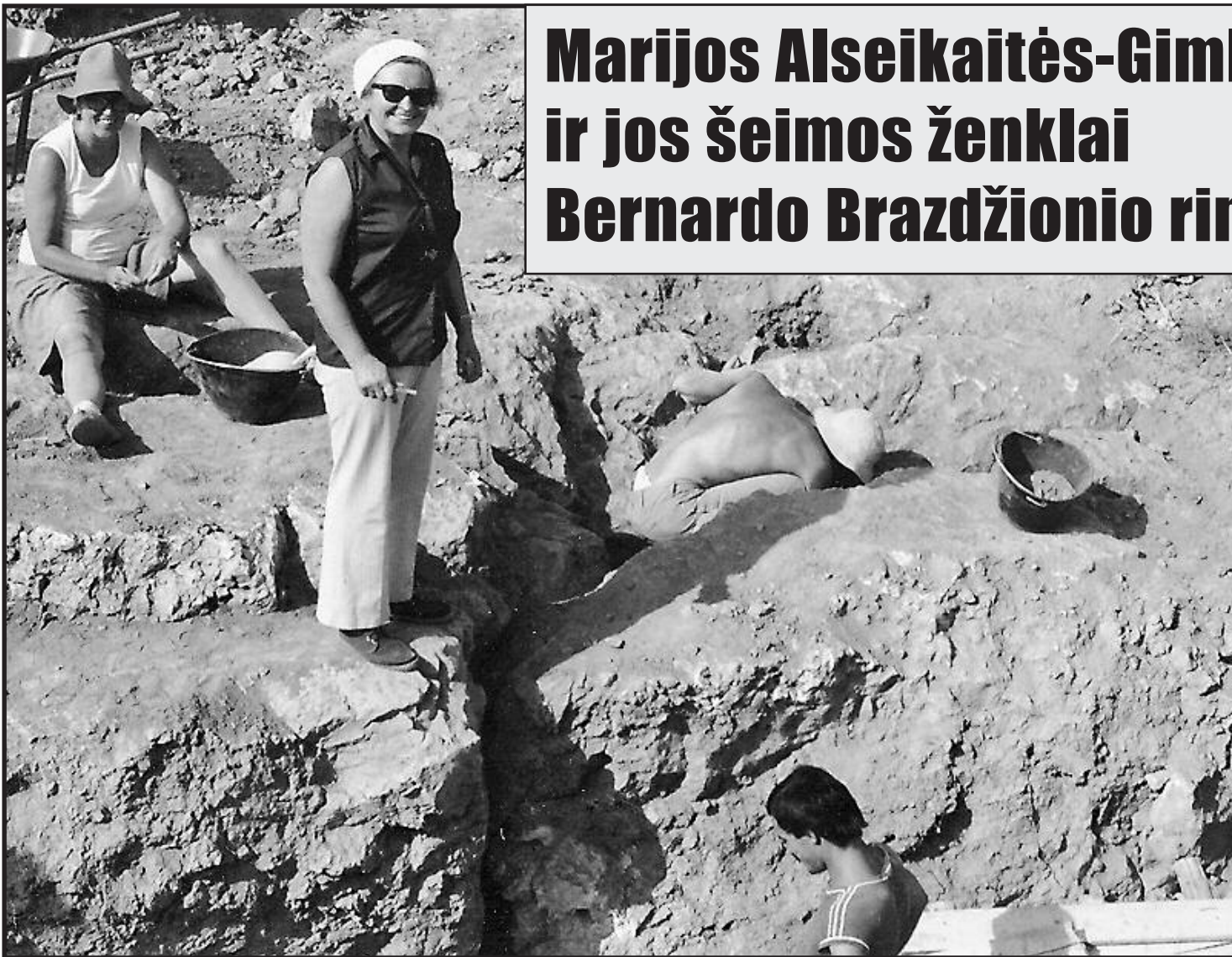
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2021 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuviybės puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Valstybė be kultūros • 2-as psl. Jūratė Ivanauskienė. Marijos Alseikaitės-Gimbutienės ir jos šeimos ženklai Bernardo Brazdžionio rinkinyje • 3-as psl. „...ir šlama medžiai apsnigti“. Trys eilėraščiai • 4-as psl. Algis Vaškevičius. Vytauto Didžiojo karo muziejus mini 100-ąsias įkūrimo metines • 5-as psl. Perpetua Dumšienė. Vydūno pamiltas Pajūrgiris (6) • 6-as psl. Audronė Girdzijauskaitė. Atminties šuliniai (2). Ištrauka iš prisiminimų knygos • 7-as psl. Ieva Marija Mendeikaitė. Įstabiausias metų knygos „Knygų savaitėje“ • 8-as psl. Renata Šerelytė. Krėslė su detektyvu. Apie keistą ir juokingai šurpią provinciją

Kitame numeryje: Kompozitorius Benjaminas Alekna • Krėslė su detektyvu: nuostabūs Frostas

Redaguoja Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com • Maketuoja Jonas Kuprys

Marijos Alseikaitės-Gimbutienės ir jos šeimos ženklai Bernardo Brazdžionio rinkinyje

Marija Gimbutienė (k.) Skalorijos urvo archeologiniuose kasinėjimuose (Italija, 1971). Nuotrauka iš leidinio „100 iškiliausių Lietuvos žmonių“, 2000.

Jūratė Ivanauskienė

Sausio 23-ąją minėjome Marijos Alseikaitės Gimbutienės šimtmetį. LR Seimas, atsižvelgdamas į iškilius moters jubiliejų, 2021-uosius metus paskelbė Marijos Gimbutienės metais, o Vyriausybė patvirtino ke-liolikos punktų programą. Tad prisiminti mokslininkę Mariją Gimbutienę, aktualizuoti darbus, veiklą bus daugybė progų.

Maironio lietuvių literatūros muziejuje saugomas gausus Bernardo Brazdžionio rinkinys, kuriame yra ir Gimbutų šeimos archyvalijų.

Jurgis Gimbutas ir Marija Alseikaitė susituokė 1941 m. Vilniuje. Po metų gimė dukrelė Danutė. 1942-aisiais Marija Vilniaus universitete apsigynė diplominį darbą. Nors karo metai, aplink pilna pavojų, namuose slapta gyveno dvi žydaitės, tačiau šeima sekėsi neblogai, ir Marija, ir Jurgis tęsė mokslinius darbus. Tik grįžtanti rusų armija ir gąsdinanti antroji sovietų okupacija išmuša pagrindą iš po kojų – Gimbutai su maža dukrele 1944 metais pasitraukia iš Lietuvos. Pavojinga ir sunki kelionė, ilgas blaškymasis Austrijos ir Vokietijos keliais nesutrukdė atkakliajai Marijai toliau siekti mokslo – ji tęsė studijas Tiubingeno universitete ir jau 1946 metais apgynė filosofijos mokslų daktaro disertaciją „Laidosena Lietuvoje priešistoriniais laikais“ ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1947 metais gimė antroji dukrelė. Jurgis taip pat kimba į mokslą ir Štutgarto universitete 1948 m. apsigina doktoratą apie Lietuvos kaimo XIX a. architektūrą.

Kaip ir dauguma lietuvių, 1949 m. Gimbutų šeima su dukrelėmis Danute ir Živile persikėlė gyventi į JAV. Ten prasidėjo naujas gyvenimo etapas, reikėjo susirasti naujus namus, juose įsikurti, rasti nors kokius darbus, pritaipyti prie vis labiau amerikonejančių lietuvių. Marijai teko imtis siuvėjos amato, dirbti viešbučio patarnautoja, tačiau ji nuolat ieškojo galimybių toliau tyrinėti archeologiją, tęsti pradėtus mokslinius darbus. Tik savo atkaklumo dėka jai pavyko įsidarbinti Harvardo universitete, kur vėliau galėjo tęsti ir mokslinį darbą. Didelis šeimos ramstis buvo kartu gyvenusi Jurgio Gimbuto mama Elena Gimbutienė.

Marija su vyru Jurgiu aktyviai dalyvavo ir lietuvių bendruomenės veikloje, susibičiuliavo su Amerikon nublokštais menininkais, intelektualais. Artimi Gimbutų šeimos santykiai susiklostė ir su poeto Bernardo Brazdžionio šeima.

Abiejų šeimų patirtis buvo panaši – Lietuvoje palikę savo artimuosius, apie kuriuos nežinojo kelis dešimtmečius, su vaikais atlaikę sudėtingą kelią iki Vokietijos, 1949 metais atsidūrę svetimose Amerikoje, įsikūrė Massachusetts valstijoje netoli Atlanto vandenyno. Bostono lietuvių bendruomenė buvo vieninga, rūpinosi naujaisiais atvykėliais, visais įmanomais būdais stengėsi išlaikyti lietuviškumą, būrėsi Bostono lietuvių bendruomenės kultūros klube, kuriam ilgą laiką vadovavo J. Gimbutas. Lietuviai netgi gyvenamąją vietą rinkosi kuo patogesnę, arčiau lietuvių parapijos, kultūros centrų ir, žinoma, arčiau vieni kitų. Paprasti, buitiniai reikalai tuo metu buvo bene patys svarbiausi.

1952 m. pagerėjo ir Brazdžionių gyvenimo sąlygos – jie Bostono pietuose nusipirko dviejų butų namą, vieną butą nuomojo poeto Petro Pilkos šeimai, kitame gyveno patys.

Apie gyvenimą Bostone smulkiai aprašo laiške

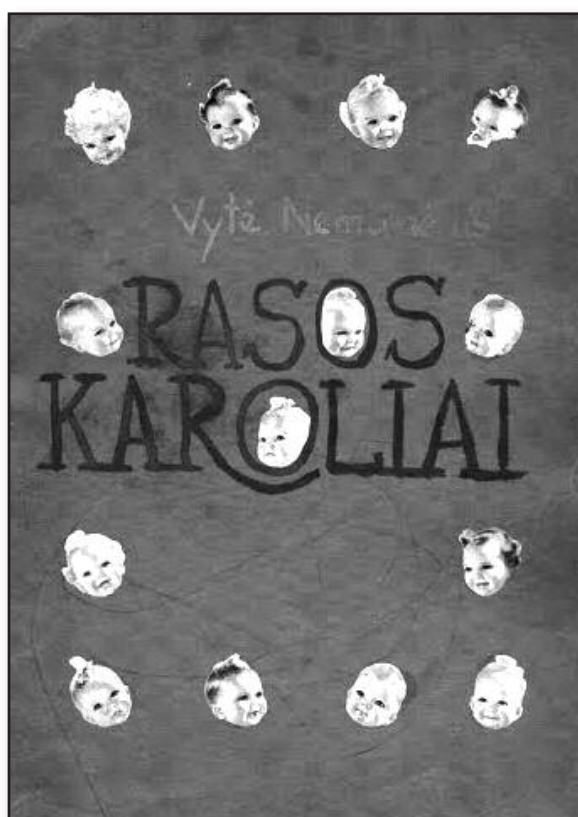
apie būsto paieškas: „Dėl žinomų motyvų mes kuri laiką nusistatę pasilikti tik South Bostone, todėl čia ir dairėmės. Yra. Ir nėra. Nes daugiausia arba menkai atrodo, arba brangiai nori. Šiaip ar taip, atrodo, kad už žemiau 14 tūkst. vargiai ar kas padoresnio būtų galima rasti. Bet apie tiek ir iki 15 pora objektų iš viršaus apžiūrėjome visai gražių ir patogių. <...> Penkių kambarių su šešta virtuve ir kitais priedais; su balkonais į jūros pusę; su nemažu kiemu; su įvažiavimu automobiliui; su centriniais šildymais. <...> Bet reiktų apžiūrėti ir tada derėtis.“

Jau po savaitės Jurgis Gimbutas atrasė motyvacijų, abejonių ir širdgėlos kupiną laišką: „Mielas pone Brazdžioni, / Tris dienas svarsčiau namų problemą ir diskutavau su žmona ir vienu kitu draugu. Vis tolstu nuo Piet. Bostono... Marytei labai patiko Jūsų mesta mintis kokiai dešimčiai šeimų kurtis naujų namų kolonijoje švariame užmiesty. Kaip ir kalbėjomės, tatai būtų mano siekiama svajonė net ir tuo atveju, jei dabar pirtume namus Piet. Bostone. Tad ir kyla klausimas, ar verta atidėlioti tai, ko visi norim, ir klimpti į skolą ir rūpesčius ten, kur nemielia?“

Rimtas dalykas, kad vaikai čia pat turėtų lietuvių bendruomenę. Bet ar nebus drauge ir skriauda, jei laisvalaikį praleis nešvarioje gatvėje ar kieme vietoj savo darželio ir žalių parkų? Ar neatstumsim mes savo vaikų, kai užaugs, nuo lietuvių jau vien tuo, kad jiems bus susiplakę nešvaraus miesto ir lietuvių bendruomenės vaizdai? (Iš dalies taip atsitiko su ana karta, kam kartoti jų klaidas?). Kaip svetimas Jums ir mums Piet. Bostono šeštadienių ir sekmadienių gatvės vaizdas ir toji vis vien svetima, ne lietuviška, minia.

Manau, kad įsikūrus naujuose namukuose švariam žaliuojančiam užmiesty, bus galima susisiekti priemonėmis (Ne vien automobiliu) pasiekti ir Piet. Bostone ir kitur gyvenančius lietuvius. Rami ir inteligentiška aplinka kompensuotų tas smulkias išlaidas ir gaisatį važinėti. Tuo patim išvengtume nemalonumo kasdien vaikštinėti tokio-kiem gatvėmis, kaip Broadway'us ar 8-toji gatvė. Mažiau pavojaus gaisrui ir mažiau kaukiančių sirenų. Prie to viso dar pridėkim eventualų karo bombų pavojų ir palyginkim situaciją sugriauto medinio miesto ir erdviai apstatyto užmiesčio.

Konkrečiai: namų 8-tojoje gatvėje nenorim, nes ten per daug ankšta tarp kitų namų. Jei būtų

Vytės Nemunėli „Rasos karoliai“, padovanoti R. Gimbutaitei

Atkelta iš 2 psl.

me užtikę prieinamos kainos namukus Thomas Parke, ilgiau svyruotume apsispręsti. Aš galvoju, kad jei jau užsikrauti skolos našta, tai drauge ir pasitenkinimą išigyjamu objektu. O tuo tarpu metus prastumsim nors ir Dorchesteryje, kaip lig šiol."

Suprantama, Jurgis Gimbutas ir Bern. Brazdžionis vystė mintį įsikurti Bostono pakraštį, gražioje, žalioje, švarioje vietovėje, kurioje kurtųsi tik lietuviai, jau buvo įkalbėję tokioje lietuvių kolonijoje apsigyventi ir kitas šeimas. Apie tai kalbėdavosi ir susitikę, ir laiškuose.

1954 metais Gimbutai susilaukė trečiosios dukters Rasos, į kurios krikštynas Marija Gimbutienė raštu kvietė ir Brazdžionius: „1954, gruodžio 1. / Malonūs Ponai Brazdžioniai, / Kviečiame Kalėdų pirmajai dienai pas mus į Raselės krikštynas. Krikštysim šv. Petro bažnyčioj 12 valandą, o svečius prašom 6-tai valandai. / Jei dar anksčiau nesate kam nors kitam pasizadėję, tikimės didelių kliūčių nebus mus pasiekti. Danutė, Živilė ir Rasa lauks ir Saulutės. / Su geriausiais linkėjimais / Jūsų Marija Gimbutienė”.

Muziejuje saugoma ir originali, didelio formato Bern. Brazdžionio pagaminta knyga-sąsiuvinis „Rasos karoliai”, pasirašyta Vytės Nemunėlio slapyvardžiu ir sukurta 1954 metais Gimbutų dukters Rasos gimimo proga.

1955 metų sausio 28 d. laiške Benediktui Babrauskui, rašydamas apie skaudžias nutautėjimo problemas, Brazdžionis rašė: „Aš pats tuo tarpu dar tikiuosi kokią knygelę patiems patiems mažiesiems išleisti, tiems, kurie dar nė ma, nė tė nemoka ištarti. Jiems paskaitys mamoms (kai kurios, aišku, nebe visos). Tai bus ir mamoms savotiška lektūra. Tokį rinkinėlį (vienam egzemplioriui) padovanojau M. ir J. Gimbutų naujagimei per krikštynas. Dabar jų visa šeima ją retkarčiais paskaito, neišskiriant nė šunelio Apio, kuris, atrodo, daugiau lietuviškai supranta, negu jau kai kurių dažnų dipukų čia gimę 'beibiukai'."

Ši knyga įrišta virvele, ją sudaro 12 storo popieriaus lapų su 21 vaikišku eilėraščiu. Viršeliai, knygos puslapiai iliustruoti Bern. Brazdžionio piešiniais, iškarpomis iš žurnalų. Knygą 1989 m. J. Gimbutas padovanojo Maironio lietuvių literatūros muziejui, dedikacijoje įrašęs knygos atsiradimo istoriją: „Dovanoju literatūros muziejui Bernardo Brazdžionio rankraščių 'Rasos karoliai' (Vytės Nemunėlio vardu). Poetas sukūrė ir savo ranka parašė ir iliustravo šį sąsiuvinį, dedikuodamas mūsų dukrelei Rasai Gimbutaitei, gimusiai Bostone 1954 m. Žr. jo įrašą ir parašą viršelio psl. 2 ir autoriaus 'copyright' pasilaikymą gale". Gimbutų šeima turėjo kelias šios rankraštinės knygos kopijas, tad originalą padovanojo muziejui.

Įdomi ir šios knygos kopija, kurią Marija ir Jurgis Gimbutai padovanojo autoriui: daug mažesnio formato nei originalas užrašų knygelėje įklijuotos rankraštinės Bern. Brazdžionio knygos „Rasos karoliai” 24 puslapių nuotraukos. Viršeliuose nurodytas knygos autorius, pavadinimas, leidimo vieta ir metai. Titulinio lapo antroje pusėje – M. ir J. Gimbutų dedikacija Bern. Brazdžioniui: „Šios Knygos „antrosios laidos” / vienintelį egzempliorių / skiria autoriui – dėkingi Rasos / mamytė ir tėvelis. / Bostone, 1955 metų kovo 5 dieną”.

Pabaiga kitame numeryje

efoto.lt nuotr.

„... IR ŠLAMA MEDŽIAI APSNIGTI”

ŠERKŠNAS

Janina Degutytė

*Praverčiau akis gruodžiui,
stogam apsnigtiem ir saulei...
Po vidunakčio lyg po burtazodžio
Šerkšnu apsigobė gatvė.*

*Sakų baltam voratinkly
Krykštauja
Mažytė raudona sniegena –
Kaip širdies atspindys.
Tebesu!*

*Praverčiau akis gruodžiui, bebaimi tylai ir šviesai...
Nedrasiai dainuoja gatvė, šerkšnu apsigobus...
Ir paspringstu džiaugsmu lyg per dideliu kąsniu.
Ir taip spindi saulė,
Kad norėčiau
bijoti mirties.*

ŽIEMOS PASAKA

Henrikas Radauskas

*Įspėk, kas kvepia? Neįspėjai.
Lelijos? Liepos? Vėjai? Ne.*

*Taip kvepia princai ir kirpėjai,
Taip kvepia vakaras sapne.*

*Žiūrėki: linija pro stiklą
Praėjo posūkiu tyliu,
Rami šviesa pro švelnią miglą
Čiurlena pieno upeliu.*

*Žiūrėki: sninga, sninga, sninga.
Žiūrėki: baltas sodas minga.
Nugrimzdo žemė praeity.*

*Įspėk, kas eina? Neįspėjai:
Ateina princai ir kirpėjai,
Balti karaliai ir kepėjai,
Ir šlama medžiai apsnigti.*

LIETUVA

Algimantas Mackus

I

*Aš jau greitai nebūsiu,
aš jau greitai užmigsiu:
mano kraštas žiema,
mano kraštas vidunaktis,

tik mano krašto delne,
mėnuliui šviečiant,
žėri apsnigtas vaismedis.*

II

*Mano kraštas žiema,
mano kraštas vidurnaktis,
vienišas balsas
prarastų namų amžiuoj,

tik mano krašto neužsėtai laukais,
miego laukiant,
aidi rogių ilgi skambalai...*

*Aš dar negreitai nebūsiu,
aš dar negreitai apkursiu.*

„Teateinie Tavoji Karalystė”.

Vytauto Didžiojo karo muziejus mini 100-ąsias įkūrimo metines

Vytauto Didžiojo Karo muziejus šiandien. Karo muziejaus bokštas

Algis Vaškevičius

Vasario 16 dieną sukako lygiai 100 metų nuo Kaune įsikūrusio Vytauto Didžiojo karo muziejaus iškilmingo atidarymo. Net penkis kartus keitęs pavadinimą, įsikūręs sename, o vėliau persikėlęs į naują pastatą, išgyvenęs okupacijų laikotarpius, Vytauto Didžiojo karo muziejus dabar – inovatyvi, atvira, kartu su naujausiomis technologijomis ir interaktyviomis reklamos priemonėmis į priekį žengianti institucija. Muziejuje ir už jo ribų vyksta unikalios edukacinės programos, kuriamos šiuolaikiškos kilnojamos ir stacionarios parodos, taikomi naujausi virtualių parodų kūrimo metodai. Jame taip pat organizuojami skirtingoms auditorijoms pritaikyti renginiai, bendradarbiaujant su Lietuvos kariuomene pildomi muziejaus fondai.

Pirmieji eksponatai – Nepriklausomybės kovų trofėjai

Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920 m. kovų sukuriuose kariuomenės vadovybė įsteigė Karo muziejų, kuriam iškėlė tikslą „pagaminti būsiančioms kartoms amžiną paminklą to, kaip Lietuva, per amžius priešų varginata, numetė vergijos pančius ir su ginklu rankose, per skausmus ir kovas pasiekė nepriklausomybę“.

Vytauto Didžiojo karo muziejus yra vienas seniausių Lietuvoje. Jo istorija prasidėjo 1919 metais, kai pasiskelbus Lietuvos Nepriklausomybės akta pradėta kurti ir Lietuvos kariuomenė. Jos vadovybė tuometėje laikinojoje sostinėje Kaune nusprendė įsteigti Karo muziejų.

Į muziejaus kūrimą tiesiogiai įtraukta visa kariuomenė, atskiroms jos dalims buvo įsakyta rinkti ir siųsti muziejui tinkamus eksponatus. Pirmieji eksponatai buvo Nepriklausomybės kovų trofėjai. Muziejus įsikūrė XIX a. statytoje cerkvėje, mediniame buvusios Rusijos imperijos kariuomenės 111-ojo Dono pėstininkų pulko manieže ir akmeniniame svirne.

Pradėti darbai netrukus buvo pristabdyti, tačiau muziejaus kūrimą perimus generolui Vladui Nagevičiui, vos per keturias savaites sena, caro karių reikmėms naudota jojykla ir koplyčia buvo pavirsta Lietuvos kovų istoriją įamžinančia erdve. 1921 metais vasario 16 d. Karo muziejus buvo iškilmingai atidarytas.

Atidarymo iškilnėse dalyvavo einantis Prezidento pareigas Steigiamojo Seimo pirmininkas Aleksandras Stulginskis, ministras pirmininkas Kazys Grinius, krašto apsaugos ministras prof. Jonas Šimkus bei kiti svarbūs Lietuvos veikėjai ir užsienio svečiai. Paminklą šventino Jonas Mačiulis-Maironis. Iškilnių metu pirmą kartą karinis orkestras pristatė šiai progai sukurtą kompozitoriaus Juozo Tallat-Kelpšos Gedulingą karinį maršą. Po atidarymo įvyko kariuomenės paradas.

1930 metais minint Vytauto Didžiojo 500-ąsias mirties metines muziejui suteiktas jo vardas. Tų pačių metų lapkričio 23-ąją padėtas kertinis naujojo muziejaus rūmų akmuo, V. Nagevičius paskirtas muziejaus viršininku, 1936 metų vasario 16-ąją iškilmingai atidaryti naujieji muziejaus rūmai.

Muziejaus ekspozicijas tada sudarė iš kariuomenės dalių, įvairių įstaigų, organizacijų ir asme-

Jubiliejinis ženklas, skirtas Karo muziejaus šimtmečiui

nų surinkti, nupirkti, jų dovanoti dokumentai, Nepriklausomybės kovų ir kariuomenės dalių nuotraukos, valstybės ir karo veikėjų portretai, karo batalijų paveikslai, valstybės ir karinių dalių vėliavos, aeroplanas, patrankos, ginklai, karinė amunicija.

1933 m. liepos 24 d. į muziejų atgabentos Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydžio per Atlantą relikvijos: sudužusio lėktuvo „Lituanica“ nuolaužos, lakūnų daiktai ir dokumentai, surinkti žūties vietoje. 1921 m. muziejuje veikė 5, 1934 m. – 12 skyrių, kurie atspindėjo Lietuvos istoriją nuo senovės iki naujausiųjų laikų, tautos kovas už laisvę ir nepriklausomybę, kariuomenės ginkluotę, karines operacijas, kariuomenės dalių istoriją, buvo skirtos žuvusių dėl Lietuvos laisvės atminimui, karo invalidų, karių savanorių, Šaulių sąjungos veiklai.

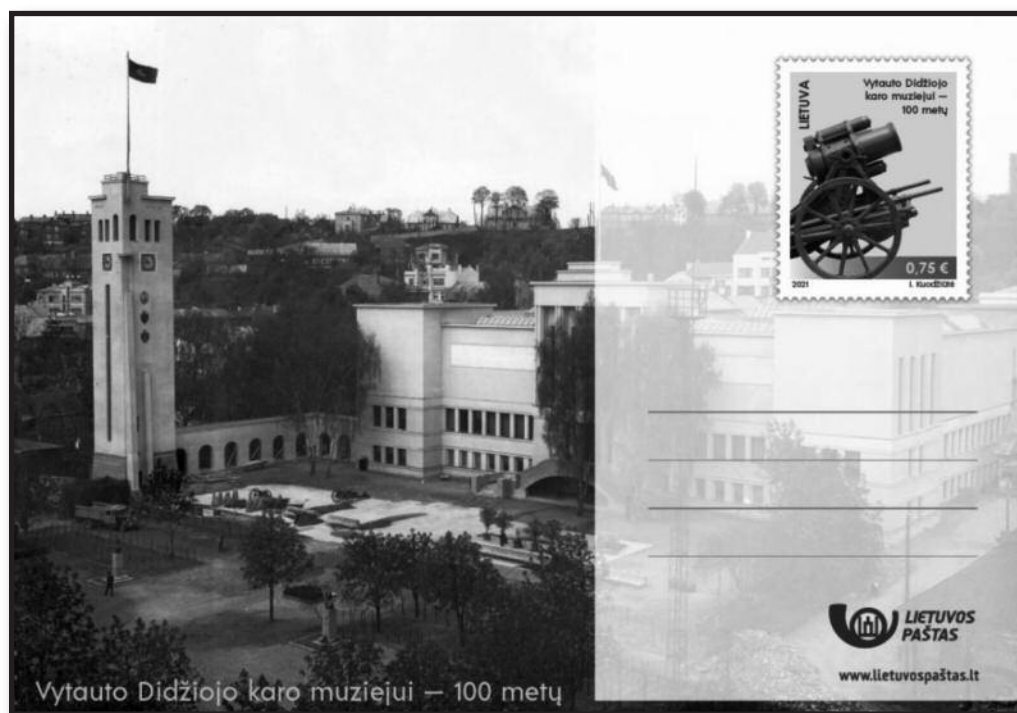
Muziejaus bokšte – JAV lietuvių dovanotas varpas

Karo muziejus neatsiejamas nuo sodelio ir jo paminklų, kurie įkūnija valstybingumo idėją bei kovas dėl jos. Pirmasis sodelyje pastatytas paminklas – „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, projektuotas architekto Vladimiro Dubeneckio ir skulptoriaus Juozo Zikaro. Akmenys šio paminklo piramidei buvo atvežti iš Nepriklausomybės kovų vietų. Muziejaus įkūrėjas generolas leitenantas V. Nagevičius rūpinosi lėšomis paminklo statybai, kurios buvo gautos iš Vyriausiojo Lietuvos gynybos komiteto.

Siekiant pagerbti žuvusiųjų už tautos laisvę atminimą, krašto apsaugos ministras išleido įsakymą, kuris skelbė, kad Kaune kariams, einantiems pro paminklą „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ privaloma atiduoti karinę pagarbą. Paminklas buvo pagerbiamas ne tik švenčių metu, bet ir kiekvieną dieną, iškeliant šalia „Vyčio Kryžiaus“ vėliavą. Ceremonija vyko nuo 1923 m., joje dalyvavo ir vėliavą kėlė Lietuvos karo invalidai, tuo metu tarnavę Karo muziejuje. Tais pačiais metais šalia paminklo pastatytas aukuras, ant kurio buvo parašyti lotyniški žodžiai „Redde, quod debes / Petronus“ (liet. Gražink, ką privalai).

1928 m. gegužės 15 d. Muziejaus sodelyje atidengtas J. Zikaro ir V. Dubeneckio paminklas „Laisvė“. 1934 m. lapkričio 23 d. paminklo „Žuvusiems už Lietuvos Laisvę“ papėdėje iškilmingai perlaidoti Nepriklausomybės kovose žuvusio Nežinomo kareivio palaikai.

Kiekvienais metais muziejaus sodelyje buvo švenčiama Vasario 16-oji, 1921–1928 m. – Gegužės 15-oji – Steigiamojo Seimo atidarymo diena (Tautos diena), 1930 m. vyko išspūdingi Vytauto Didžiojo metų minėjimo renginiai. Per valstybines šventes skambėdavo 1922 m. vasario 16 d. muziejaus bokšte pakabintas,

Ženklintas atvirukas, skirtas muziejaus šimtmečiui. Autorė – Ieva Kuodžiūtė

Atkelta iš 4 psl.

Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių padovanotas Laisvės varpas. Tradicija tapo po renginių apsilankyti muziejuje ir apžiūrėti jo ekspoziciją.

Okupacijų metais muziejuje ir jo sodelyje buvo naikinama visa, kas lietuviams žadino tautiškumo dvasią, pradėti statyti okupacinės valdžios ideologiją grindžiantys simboliai. Paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo vietoje buvo pastatytas revoliucionieriaus, komunistų politinio veikėjo Felikso Dzeržinskio biustas, Laisvės paminklą pakeitė komunisto Vinco Mickevičiaus-Kapsuko biustas.

Atgimimo metais muziejaus darbuotojai aktyviai prisidėjo atstatant Karo muziejaus sodelio paminklus. Paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ paruošiamieji darbai pradėti dar 1989 metais. Pradėta ieškoti paminklo ir Nežinomo kareivio kapo tikslios vietos, suorganizuotos 16 akmenų rinkėjų grupės, kurios penkiasdešimtyje Nepriklausomybės kovų vietų rinko akmenis, skirtus paminklui atstatyti. Surasta dalis ir originalių akmenų, su kuriais kartu į paminklą buvo įlieta ir kapsulė su visų prie jo atstatymo prisidėjusių žmonių pavardėmis. Perlaidojus Nežinomojo kareivio palaikus, po penkiasdešimties metų pertraukos vėl suliepsnojo amžinoji ugnis.

Išleistas specialus atvirukas

Pasitinkant ypatingą šio muziejaus jubiliejų, vasario 5 dieną Lietuvos paštas išleido Ievos Kuo-džiūtės kurtą ženklintą atviruką, skirtą Vytauto Didžiojo karo muziejaus 100-osioms metinėms paminėti. Atviruko tiražas – 1 300 vnt. Atviruką buvo galima siųsti ir į užsienį. Antspaudavimas pirmos dienos datos spaudu tądien vyko Kauno pašte.

Ženklintame atviruke įamžintas Karo muziejaus pastatas. Jo istorija ne ką mažiau įdomi nei muziejaus įkūrimo. Iki šių dienų šis muziejaus pastatas laikomas vienu vertingiausių Kauno modernizmo architektūros pavyzdžių. Išskirtinis ne tik pastatas, bet ir jo kiemelis, kuriame muziejaus įėjimą saugo iš Astravo dvaro atkeliavę liūtai. Jie, užsakius grafui Jonui Tiškevičiui, iš ketaus išlieti Sankt Peterburge XIX amžiaus viduryje. Pastačius naują Vytauto Didžiojo karo muziejaus pastatą, grafo Tiškevičiaus sūnus Jonas Tiškevičius padovanojo liūtus muziejui.

Atviruką žyminčiame pašto ženkle matomas 1919–1920 m. Nepriklausomybės kovų, lėmusių tolimesnį Lietuvos likimą, simbolis – minosvaidis „Ehrhardt“. Remiantis Vytauto Didžiojo karo muziejaus informacija, būtent šiuos ginklus ką tik suformuotos Lietuvos kariuomenės kariai atėmė iš bermontininkų. Muziejuje saugomi 6 šių minosvaidžių vienetai. Vienas iš jų 170 mm kalibro 1914 metų modelio minosvaidis. Prie šio pabūklų pritvirtinta metalinė plokštelė, joje išpaustas įrašas nurodo, kad pabūklas pagamintas Vokietijoje 1916 m. Lietuvos kariuomenės ginkluotėje šis minosvaidis išliko iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio, o 1936 m. jis buvo perduotas muziejui.

Pabaiga kitame numeryje

Vydūno pamiltas Pajūrgiris (6)

Saulėta jūra.

P. Dumšienės nuotraukos

Perpetua Dumšienė

Pabaiga. Pradžia 2021 m. sausio 23 d. „Kultūroje“

Pajūrio regioniniame parke saugomos paukščiams svarbios teritorijos. Jūroje tarp Karklės ir Palangos praleisti žiemos susirenka per 10 000 įvairių paukščių. Čia saugomos retų ypač gausiai žiemojančių paukščių – rudakaklių bei juodakaklių narų, mažųjų kirų, didžiųjų dančiasnapių, sibirinių gagų, ausuotųjų kragų – sankaupos. Ypatingai svarbi paukščių apsaugai vieta – Plocio ežeras, esantis visai šalia Baltijos jūros kranto ties Karkle. Plocio ežero teritorija yra gamtinis rezervatas, tad ežerą lankyti draudžiama. Paukščius stebėti galima iš specialiai tam sukurtu paukščių stebėjimo bokšteliu, iki kurio galima ateiti pėsčiomis arba privažiuoti dviračių taku.

Jei leisimės į kelionę dviračių taku, važiuodami nuo Karklės iki Palangos, tai sustoję pasivaikščioti pasigėrėsime ir kopomis bei pievomis. Prie pat jūros – baltosios pajūrio kopos, už jų – pilkosios kopos. Čia auga kalninės austėjos, čiobreliai, pajūrinė našlaitė, pajūrinės zundos, smiltyninės viksvos, rūgštyinės. Čia galime rasti dar keletą pajūrio buveinių. Pajūrio smėlynų tyruliai – pievos su viržynais. Kopų varnauogynai – pievos su varnauogynais. Kopų gluosnynai – užkopėje išsibarstę gluosnių krūmynai. Tolėliau nuo kopų susiformuoja gryna pievų buveinė, turtinga čia augančiais orchidininiais augalais. Tai stepinės pievos. Ypač saugotinos smiltpievės su mažąja gegužraibe.

Taigi važiuojame dviračių taku nuo Karklės iki Nemirsetos, ir visa aplinka – begalinio grožio vaizdai, žiedai ir kvapai, kurių taip ilgimės ilgomis ir tamsiomis žiemomis. Saulės įkaitintos jūros ir augalijos kvapai vienokie, kitokie – vėsiai ilgesingi vasaros vakarais. Ir tuomet tarsi pajunti, kad jau esi nebe linijiniame laike, o atsidūrei be laikėje amžino grožio erdvėje.

Norėdami daugiau sužinoti apie pajūrio regioninį parką, jo teritorijoje saugojamus kultūros paminklus ir lankytinas vietas, galime užsukti į Pajūrio regioninio parko informacijos centrą-muziejų. Šiuolaikiškai įrengtas muziejus atliepia XXI amžiaus žmogaus

Menai jūros pakrantėje

pomėgį istorijas pasakoti vaizdais, visi muziejaus standai interaktyvūs. Visa, ką žodžiais esame papasakoję šiame straipsnyje, galime pamatyti. Muziejuje rasime ir stendą su Karklės pajūryje rastais mamuto kaulais, Karklės istoriniais žemėlapiais, senosiomis istorinėmis nuotraukomis, jose – žvejų ir gintaro gaudytojų gyvenimas, Karklės bažnyčia, mokykla, senieji kapinių krikštai ir pajūrio gyventojų veidai – su saulės ir vėjų įrežtu gyvenimo raštu.

Verta labiau pasidomėti gintaro gaudytojų užsiėmimu – jis nusakomas specialiose taisyklėse. Muziejuje pateikiama 1664 metų gintaro žvejų priešaika lietuvių ir vokiečių kalbomis, perspausdinta iš 1938 metų žurnalo „Vairas“, Nr. 8, parengta J. Vaičekausko. Ją skaitydama senuoju gotišku šriftu, vartojant to meto žodyno formas bei gramatiką, labai džiaugiuosi, kad studijuodama labai aktyviai dalyvavau senosios literatūros rankraščių skaitymo praktiniuose užsiėmimuose, kuriuos vedė profesorius Jurgis Lebedys. Tad galiu septyniolikto amžiaus tekstus perteikti šiuolaikine kalba. O šiame rašte prisiekiami valdovai ir ponui Frydrichui Vilhelmui ištikimam būti, gintarą iš Dievo malonės išmesta, dieną ir naktį, vasarą bei žiemą, vėjui pučiant ir audrai siaučiant su keseliu iš jūros bangų semti, pakrantėje ran-

Neįskaitomas krikštas Karklės kapinaitėse

kioti ir su visa ištikimybe, nieko sau nepasiliekant ir visą gintaro lobį pagal galiojančią pajūrio teisę sąžiningai atiduoti pačiam Gyntarmistrui ing gintara Kamara. Pabaigoje – tipinė priešaiikos formulė: *Ir tepadedā man Dievas (pagal paiuru prowa giwensu kaip tykra Dievs ir io Swientasis Szodis man padest).*

Daugiau galime sužinoti ir apie Pajūrio regioninio parko ribose esantį kultūros paveldą, lankytinas vietas. Jas visas jau esu aprašiusi – tai kraštovaizdžio draustinis Olandų kepurės kalnas ir skardis, etnokultūrinis draustinis Karklės kaimas, Nemirsetos kraštovaizdžio draustinis, Kalotės ežeras, įtrauktas į Kalotės botaninį-zoologinį draustinį. O muziejuje rasime vaizdinės dokumentikos.

Tiesa, yra viena lankytina vieta, nesusijusi nei su pajūriu, nei su kultūra, bet ji neišvengiama Pajūrgirio dramatiškos istorijos dalis, tad yra saugoma. Tai Antrojo pasaulinio karo įtvirtinimai į šiaurę nuo Olando kepurės – Pakrantės artilerijos baterija Kukuliškių kaime. Gynybiniai įtvirtinimai Kukuliškių kaime yra įtraukti į respublikinį Nekilnojamojo kultūros paveldo registrą. Apie šiuos pastatus kaip apie išlaptintus karinius objektus duomenų randama mažai.

Nukelta į 8 psl.

Atminties šuliniai

Audronė Girdzijauskaitė

Ištrauka iš knygos

Tęsinys. Pradžia vasario 20 d. laidoje

Vakarais kartais eidavau į teatrą arba į koncertą (jie nebuvo dažni), bet dažniausiai – į „Neringą“, kurios atidaryme teko dalyvauti drauge su Nasvyčių kvietimą gavusiu Tėvu. (Mat mūsų sodą nuo architektų Nasvyčių sodo Ežerėliuose skyrė tik jaunas sodintas miškelis. Su iš tremties grįžusiu gydytoju ponu Kazimieru Nasvyčiu Tėvas bendraudavo; vakarais jie mėgdavo šnekučiuodamiesi vaikštinėti miško takais... Man artimiau bendrauti teko su Undine Nasvytyte.) Nuo to 1959-ųjų rudens kavinė man tapo sava. „Neringa“, kaip ir Kauno Konrado kavinė (sovietmečiu „Tulpė“), daugiausia lankė inteligentija – rašytojai, įvairių kartų ir sričių menininkai, mokslininkai, universiteto profesūra, pamėgusi mažąją salę, kurioje ilgai visi visus pažinojo. Kavinė, apie kurią jau nemažai rašyta, buvo ne tik kavinė, greitai ji tapo savotišku klubu, miesto kultūrinio gyvenimo, inteligentijos nuotaikų atspindžiu ir barometru. Aišku, kad „Neringos“ gyvenimas buvo susijęs ir su muzika. Ten, tarsi tęsiant prieškarinio Kauno restoranų tradiciją, didžiosios salės nedidelėje estradoje keliskart per savaitę pradėta groti džiaza. Pradžioj – vienas pianistas, vėliau – ansambliukas. Todėl savaitgalio vakarais patekti į didžiąją salę buvo beveik neįmanoma. Ją atakuodavo jaunimas. Prie laukujų durų siautėjo rūbininkas ir durininkas, įžūliai tikrindami vyrų garderobą, – su megztiniu įeiti negalima, be kaklaraiščio – juo labiau. Tas absurdiškas elgesys buvo pristabdytas atėjus dirbti administratoriumi Amerikos lietuviui, po karo dirbusiam amerikietiško kruizinio laivo restorane. Atmosfera pasikeitė, nes su kiekvienu atėjusiu jo elgtasi lyg su laukiamu svečiu...

Naujos pažintys „Neringoje“ mezgėsi savaime. Įsimintinas buvo vertėjas Aleksys Churginas, mėgęs kalbėti apie didžiulius Stalino laikų honorarus valdžiai palankiems literatams, apie vertimo paslaptis ir karštai ginčytis. Kartą įvyko skandalas, kai profesorius Kazimieras Daukšas apkaltino Churginą pasisavinus jo parkerį su auksine plunksna ir iridijaus galiuku. Įžymus vertėjas spigiu balsu gynėsi net pašokęs nuo stalo. Po to ilgo kavinėje nesilankė. Čia iš arčiau susipažinau su Benjaminu Gorbulskiu, išskirtine asmenybe; jis mokėjo laisvai gyventi, mokėjo pasakoti ir stačiai sproginėjo humoru. Antai savo vieno kambario bute A. Vienuolio gatvės pradžioje jis panaikino visą virtuvės įrangą. „Kam man virtuvė, kai kitame gatvės gale yra „Neringa“?“ – pareiškė. Pasikvietęs sumanų dailininką išdažė virtuvę juodai, o toje juodoje erdvėje baltos grafiškos šuniuko pėdos vedė per lubas link radiatoriaus, ant kurio jis punktyru šlapinosi; transformuotoj virtuvėj Gorbulskis pasistatė pianiną ir įkūrė čia muzikos kambarį. Diktuodamas savo telefono numerį, sakydavo: „Lengva atsiminti – du, vienas, išeinama, vienas“, – suprask, 21-00-1. Benia kūrė anekdotus ir apie jo jaunystės nuotykius sklido visokių juokingų pasakojimų; pavyzdžiui, kaip, gavęs Kaune didžiulį tais laikais honorarą už operetę „Meilė ir skarda“, gerokai pasivaišinęs ir parvykęs traukiniu į Vilnių, stovėjo stotyje ant laiptelių su lagaminėliu ir visiems praeiviams dosniai dalino banknotus! Lyg norėdamas pasakyti – ne piniguose laimė! Dalino, kol jį sustabdė milicija...

„Neringoje“ susipažinau ir su lietuvių kino kompanija – Raimondu Vabalu, Ilja Rudu, Almiu Grikevičium, Arūnu Žebriūnu, Petru Abukevičium ir Algimantu Araminu, pravardžiuojamu Zaicu, ir su kino dailininkais – Juta Čeičyte, Vytautu Kalinausku, Jeronimu Čiupliu ir daugybe kitų. Žinoma – ir su Vytautu Žalakevičium, draugu vadinamu Žala. Įgailinui bendrauti su juo teko dažniau ir Vilniuje, ir Maskvoje. Apie šiuos susitikimus dar rašysiu vėliau.

Kai ėmiau dirbti laisvo darbo režimo Istorijos instituto menotyros sektoriuje, mėgdavau dieną trumpam susitikti su bibliotekoje dirbančiomis

draugėmis Juditos Vaičiūnaitės apdainuotoj kamerinėj kavinukėj-ledainėj Liudo Giros (dabar Vilniaus) gatvėje, prie Černiachovskio (dabar Kudirkos) aikštės. Ten aukštuose metaliniuose indeliuose lankytojams patekdavo neįmantrių, bet gerų ledų, pakenčiamos kavos ar karšto vyno su gvazdikėliais. Visa tai iš bufetėlio, kuris buvo kiek aukščiau, palypėjęs keliais stačiais laipteliais, mums atnešdavo nejauna, dažniausiai jau gerokai įkaušusi, bet maloni padavėja. Padėklas jos rankose virpėdavo, o ji pati kaltai šypsodavosi. Taigi kavinė buvo jauki, tinkama ir apkalboms, ir intelektualiams pokalbiams. Kartą ten buvau paskyrusi pasimatymą ir su dailininku Mečislovu Bulaka, kuris „Neringoje“ pritarė žinąs paslaptį, neleidžiančią jam kaip scenografui padaryti klaidos. O jis jau buvo sukūręs kelis scenovaizdžius Juozo Miltinio teatrui, ir man parūpo tą paslaptį sužinoti, todėl susitikom ne „Neringoje“, o ledainėje – kad niekas netrukdytų. Aš vėl į rankinę įsi-

centru lengvai tapdavo išmintingoji dailėtyrininkė Gražina Kiaugienė, kartais čia pasirodydavo vyresnės kartos dailininkai, mėgę pabūti buvusių studentų gerbėjų apsuptyje. Tiesa, buvo ten ir nedidelių stalių individualistams... Patys ryškiausi tarp jų – Stasys Krasauskas su Konstantinu Bogdanu, visuomet sėdėdavo numylėtame kampe prie įėjimo ir po truputį siurbėdavo konjakėlį, dosniai dalintą bufetininkės Staselės.

Net išvardinti visų tų žmonių, su kuriais septintojo dešimtmečio pradžioje ir vėliau teko susipažinti, būtų neįmanoma. Atrodo, čia jau laikas pasakyti, kad didžiausią poveikį mano gan padrikam gyvenimui turėjo pažintis su Valerija ir Eugenijum Cukermanais ir jų ypatinga, įvairiais požiūriais išskirtine kompanija, artimųjų vadinama „zespolu“⁶⁷. Branduolį sudarė jauni, Kaune mokslus baigę architektai Cukermanai, Vida ir Arvydas Kučinskai, Tadas Baginskas, o prie jų ir inžinierius Jurgis Šliogeris, filologas Kęstutis Janulaitis, gavę paskyrimus dirbti Vilniuje. Jie, ypač vyrai, buvo itin stilingi, dėvėdavo elegantiškus tamsius kostiumus, pasisiūdintus pas Kauno prieškarinio siuvėjus, tam-

Autorė savo namuose Vilniuje, 1973.

Vytauto Kaunecko nuotr.

dėjau bloknotą užrašams, ruošiausi pokalbį stenografuoti, bet jokių paslaptių tąsyk nesužinojau. Bulaka tik kartojo, kad svarbiausia – jausti scenos erdvę, jos proporcijas, ją suprasti remiantis autorium, režisieriaus vizijomis. Tarsi nieko naujo. Tik gudriai šypsojosi, skaniai gurkšnodamas glintveiną su gvazdikėliais, prisimerkęs pūtė dūmus ir labiau buvo linkęs prisiminti savo frivoliuskus paryžietiškus nuotykius ir tikriausiai absurdiškas, skubotas vedybas (ar tikrai jos buvo?) bei skyrybas su Monika Mironaite karo metais... Kitą dieną „Neringoje“ prie kampinio stalo buvom linksmai tardomi profesoriaus Daukšo ir Bronio Savukyno; jie teiravosi, kaip mums sekėsi praleisti aną vakarą, kaip ten atsiskleidė tos Bulakos paslaptys? O gal būta ir kokių nors pikantiškų detalių? Beje, po poros metų susitikau jį einant į iš Žvėryno ties Lenino (dabar Lukiškių) aikštė. Iš tolo pamojo man, kad sustočiau, priėjo ir labai susijaudinęs pasakė, kad ką tik sužinojo apie Johno Kennedy'io mirtį. „Ir ką tai reiškia ir ką gi tai reiškia?!“ – vis kartojo žiūrėdamas kažkur į tolį.

Margos dailininkų kompanijos spietėsi prie ilgų stalių kiek vėliau atsiradusioje modernių Vytauto Čekausko projektuotų Vilniaus parodų rūmų (dabar ŠMC) kavinėje. Čia rinkosi daug jaunimo, užeidavo ir profesūra; tvyrojo aukšta pokalbių temperatūra, kartais išsibėgdavo ir konfliktų. O vynas gerta dažniausiai „ant tuščios“... Įdomiai teko bendrauti su vyresnės kartos tikru vilniečiu, plataus profilio žurnalistu Rapolu Mackoniu, atlaikiusiu Štuthofio koncentracijos stovyklą, o po to dar ir sovietinį lagerį, laimingai sugrįžusiu iš tremties ir mėgusiu bendrauti su jaunimu, pasakoti įdomiausias istorijas apie lenkmečio Vilnių, jo inteligentus. Kavinė dažnai lankė gražuolė vienišulė pianistė Dalia Vaičiūnaitė, kone kiekvieno susibūrimo

sius paltus, nešiodavosi ilgus juodus vyriškus skėčius, stengėsi avėti gerus batus. „Zespolas“ traukė dėmesį ir daug kam kėlė savotišką susierzinimą. Buvo vadinti „tarakonais“. Vilniuje „zespolas“ apaugo palydovais, išsiplėtė, priimdamas Kazį Teodorą Valaitį su Mariana Bruni, Juozą Tumelį, mane ir kitus pakeleivingus, įgailinui prarado savitumą. Kartu švėsdavom visokias savo šventes, susitikdavom kavinėse, dirbtuvėse ir namuose. Pirmaisiais darbo metais Cukermanai gyveno sename EKB bendrabutyje, aikštelėje prie Šv. Stepono gatvės ir anuomet įžymaus gastronomo „Nemunas“, kur būriuodavosi rajono biednuomenė. Jų kambarėlis buvo visiškai nedidukas, bet racionaliai sutvarkytas ir jame būdavo gera. Keli tėvų namų daiktai, sena barokinė žvakidė, Eugenijaus padirbtas stalelis mozaikiniu viršumi prie tachtos, *art deco* varinė lempa ant komodos ir, svarbiausia, – pirmųjų laidų juostinis magnetofonas bei daugybė sukauptų džiazo muzikos juostų. Ne kartą skolinausi Eugenijaus iš dėdės Kanadoje gaunamus interjero žurnalus, knygeles apie žymiausias XX amžiaus architektus (Le Corbusier, Jorņą Utzoną, Antonį Gaudi), o iš Valės – Aleksandro Solženicyno knygas, „Metmenis“, kelis „samizdatus“. Tai ir būtų viskas. Bet buvo dar ir stebuklinė spinta kambario kampe prie įėjimo; ypatinga tuo, kad Eugenijus ant jos išitaisė dirbtuvę: kopėčios vedė į viršų, kur pasistatė molbertą ir pradėjo tapyti! Nuo spintos viršaus iki lubų dar buvo šioks toks atstumas. Džiaugiuosi tarp kitų turėdama ir vieną to laiko Eugenijaus darbą.

* Nuo lenkiško „zespol“ – komanda.

Tęsinys kitame numeryje

Įstabiausias metų knygos „Knygų savaitėje“

Ieva Marija Mendeikaitė

Visą savaitę nuo vasario 21 d. iki vasario 28 d. įvairiose platformose (televizijos eteryje, naujienų tinklalapiuose ir socialiniuose tinkluose) vyks diskusijos apie literatūrą. Diskusijų dalyviai galės išvysti naujų ir skaitytojų itin laukiamų knygų pristatymus bei dalyvauti kituose renginiuose. Su Lietuvos skaitytojais bendraus ne tik garsūs mūsų šalies rašytojai, tačiau ir dar Lietuvoje nesilankę pasaulinio garso autoriai.

Knygų savaitės pradžioje LRT laidų vedėjas Rytis Zemkauskas kalbina bene didžiausio populiarumo Lietuvoje susilaukusios knygos autorę Kristiną Sabaliauskaitę, kadangi vasario pabaigoje skaitytojus pasieks rašytojos romano „Petro imperatorė“ antroji dalis – „Petro imperatorė II“. K. Sabaliauskaitė ne tik rašytoja, ji – menotyro mokslų daktarė, todėl jos romane atsiskleidžiantis istorinis, meninis tikslumas beveik niekada neprasilenkia su realybe – nutikusiais įvykiais. Tikrų faktų gausa atsi-

minuotas Metų knygos rinkimuose istorinio romano kategorijoje.

„Žiūrovų lauks nepaprastas pokalbis. Nes Kristina yra nepaprasta pašnekovė. Ji nemėgsta kalbėti tuščiai, ji atidi detalei, ji kandi, ji tiksliai žino, ką nori pasiekti, ką nori pasakyti ir ko tikrai nesakys. Kalbėsime apie abi knygas, nes be pirmosios nėra antrosios, o ir išduoti per daug antrosios knygos turinio negalima, nes sugadinsime būsimiems skaitytojams malonumą. Tad, matyt, tai bus pasakojimas apie civilizacijų sandūrą, meilę ir mirtį“, – sako R. Zemkauskas.

Tačiau Kristina Sabaliauskaitė ne tik pristatys savo knygos antrąją dalį, tačiau tuo pačiu kalbina ir Nobelio premijos laureatę Olgą Tokarczuk. Tai tikrai bus neeilinis ir pirmasis susitikimas, skirtas Lietuvos skaitytojams ir auditorijai po to, kai 2018-aisiais lenkų rašytoja įvertinta Nobelio literatūros premija ir „Man Booker International“ prizų. Pasikalbėti apie istorinį romaną ir jo kūrimo principus autorės nusprendė neatsitiktinai: lietuvių skaitytojai laukia pasirodysiančio O. Tokarczuk *opus magnum* tituluojamo romano „Jokūbo

knygos“ (2015) vertimo, o Lenkijoje didžiulės sėkmės sulaukusi Kristinos Sabaliauskaitės tetralogija „Silva rerum“ tęsia savo kelionę – skaitytojus netrukus pasieks „Silva rerum III“ (2014) vertimas į lenkų kalbą. Abi rašytojos vienu metu sudomino tas pats laikotarpis – XVIII a. vidurys ir žydiškoji tema.

Knygos „Tarnaitės pasakojimas“ fanams knygų savaitėje taip pat šypsosi sėkmė. Knygų savaitės pradžioje vyks pokalbis su Margaret Atwood, siekiant sužinoti daugiau apie jos naująją knygą „Liudijimai“ (*Testaments*). Virtualus pokalbis su rašytoja, kurią kalbino literatūros kritikė Erica Wagner, vyko Margaret Atwood knygos „Liudijimai“ pasirodymo proga 2020 m. rugsėjį, jis nufilmuotas studijoje Toronte (M. Atwood) ir Londone (E. Wagner). Romane „Liudijimai“, kuri iš anglų k. vertė Nijolė Regina Chijienienė, tęsiama „Tarnaitės pasakojimo“ istorija. Prabėgus daugiau kaip penkiolikai metų nuo įvykių, aprašytų „Tarnaitės pasakojime“, teokratinis Gileado respublikos režimas tebelaiiko valdžią savo rankose, bet jau ryškėja pirmieji vidinio jo irimo ženklai. Šiuo kritiniu metu susipina trijų labai skirtingų moterų likimai. Agnesė ir Deizė priklauso jaunajai kartai, užaugusiai jau galiojant

pasalūnu? Ar Lietuvai reikia prezidento-vado, o gal tiesiog – politikos arbitro? Kodėl knygos autoriui blynai primena Rolandą Pakšą, o lažybos dėl 50 centų – Valdą Adamkų? Ar, žvelgdami iš perspektyvos, Vytautą Landsbergį galėtume laikyti Lietuvos prezidentu? Ką skirtingų prezidentų asmenybės reiškė mūsų šalies politikai? Itin įtraukiančiai ir pagaviai parašytoje knygoje atsakymus į šiuos ir daugybę kitų klausimų autorius pateikia remdamasis per daugelį metų sukauptais sociologiniais duomenimis apie rinkimus, moksliniais tyrimais, politikos ekspertų ir dalyvių komentarais, prezidentų biografijomis ir net asmeniniais pokalbiais su jais. Pristatymo metu dalyvaus knygos autorius, žurnalistė Rita Miliūtė ir renginio moderatorius, autoriaus bičiulis Paulius Ambrazevičius.

Knygų savaitės diskusijų metu taip pat bus galima išgirsti ir Ramūno Bogdano romano „Juodas sniegas, raudonas dangus“ pristatymą. Apie naująjį savo romaną „Juodas sniegas, raudonas dangus“, laisvės sampratą bei 2013–2014 m. Maidano Ukrainoje ir 1990–1991 m. įvykių Lietuvoje paraleles knygos autorius kalbasi su publicistu Aidu Puklevičiumi.

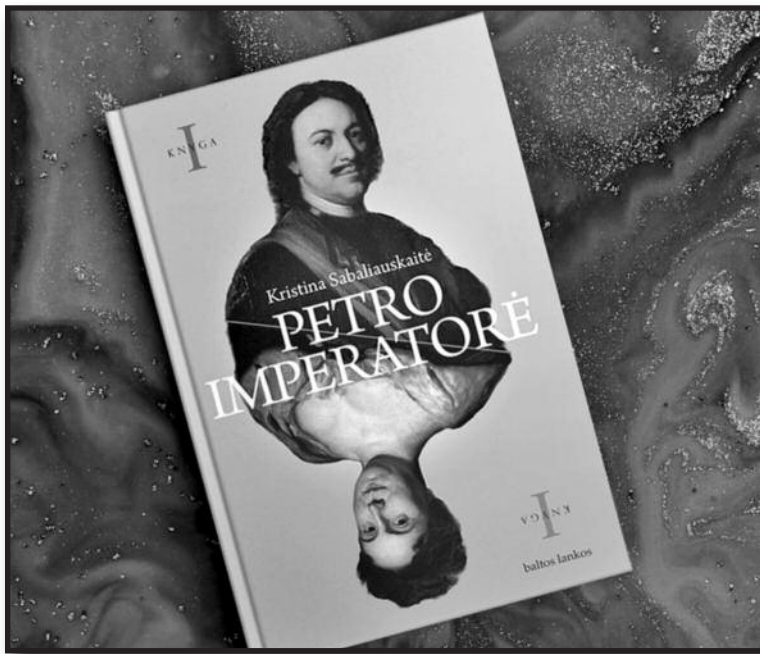
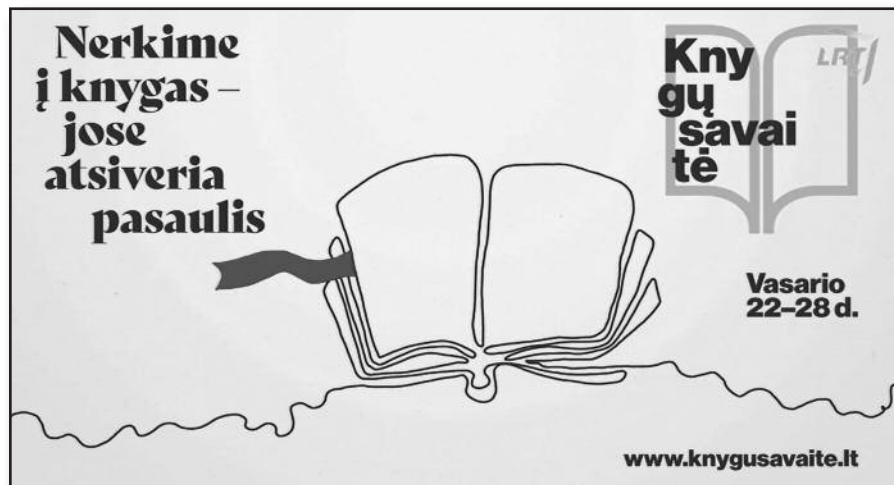
„Juodas sniegas, raudonas dangus“ – įtempto siužeto romanas, gyvai šaržuojantis posovietinį tebetirpstančios Rusijos imperijos veidą ir keliantis esminį laisvo žmogaus ir laisvos tautos klausimą. Buvęs Kanados specialiųjų pajėgų karys Nikas Fosa bando išsiskynyti Ukrainoje, kur gyveno ištisos jo giminės kartos. Gindamas savo rankomis užaugintą derlių Nikas jau manėsi susidorojęs su banditais, bet pakliūva į painių Ukrainos korumpuotų valdininkų, oligarchų ir nusikaltėlių žaidimą. Tačiau gerai apskaičiuoti ėjimai susiduria su stichija – prabudusia ukrainiečių laisvės dvasia.

Matydama, kad valdžia kėsina si į jos laisvą valią, tauta buriasi į Maidaną. Prasideda dramatiškos paprastų žmonių ir treniruotų valdžios pakalikų kovos. Niko, kaip profesionalaus kario, patirtis būtų naudinga tautiečiams, bet jis dvejoja: ar ši kova tikrai jo? Pokalbį moderuos žurnalistas Edmundas Jakilaitis.

Na, o pokalbis apie H. Yanagihara knygą „Mažas gyvenimas“ išmokys klausytojus, kaip kalbėti apie skausmą ir prievartą. Didžiulio Lietuvos skaitytojų dėmesio sulaukęs amerikiečių autorės Hana Yanagihara romaną „Mažas gyvenimas“ – skaudus ir atviras pasakojimas apie šiuolaikinį žmogų ir jo sudėtingą, itin tamsių patirčių paženklintą gyvenimą. Knyga – giesmė broliškai draugystei ir meilei XXI amžiuje,

pasakojimas apie šeimas, kuriose gimstame ir apie šeimas, kurias susikuriame patys, žmogiškosios ištvermės ir empatijos meditacija. Tai viena labiausiai pritrėnkiančių, metančių išsūkį, liūdinančių, sukrečiančių ir jaudinančių kelionių per sudėtingą žmogaus gyvenimą, nukelianti mus į vienas tamsiausių kada nors grožinėje literatūroje aprašytų vietų ir vis dėlto suteikianti šviesos.

Psichologės psichoterapeutės Aušros Kurienės, istoriko, rašytojo Tomo Vaisetos ir vertėjo Mariaus Buroko pokalbis apie tai, kaip literatūroje (ne)kalbėti apie skausmą ir prievartą. Pokalbį moderuos Dovilė Filmanavičiūtė.

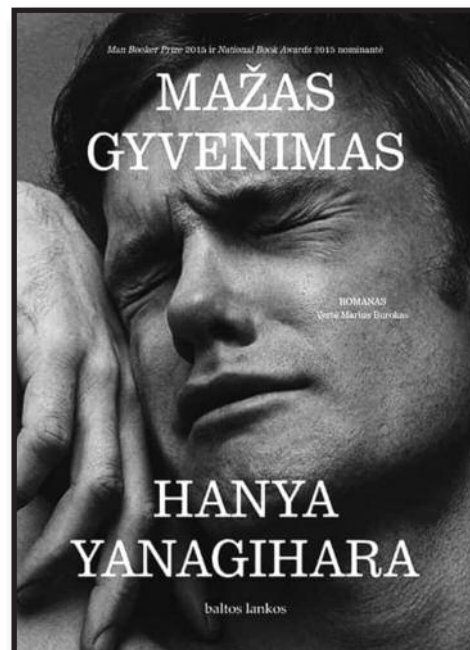

Kristina Sabaliauskaitė. Petro imperatorė, I knyga

spindi ir jos istoriniame romane „Petro imperatorė“. Knyga paremta išsamiais epochos tyrimais, autentiškais šaltiniais, išlikusiais istorinių asmenybių laiškais ir atskleidžianti kultūrologinę mentalitetų istoriją.

Antroji dilogijos dalis pradedama paskutinėmis dvylika imperatorės gyvenimui likusiomis, agonijos kupinomis valandomis. Nenumaldomai artėjant mirties ir Dievo teismo akimirkai, senkantis šiame pasaulyje laikas Katerinos atmintyje rikiuoja prisiminimus, tampančius gyvenimo apyskaita. Valdovė, pasiekusi galios viršūnę, moteris, peržengusi brandos slenkstį, gimdanti ir gedinti motina, didžio žmogaus sutuoktinė. Dvi kelionės – į Vakarus ir į Rytus – ją privers susimąstyti, kokia yra jos vyro kuriama imperija ir kuo tapo ji pati. Stoiškai nuryjanti pažeminimus, slapta padedant Aleksandrui Menšikovui, balansuojanti tarp valdžios ir prarajos, graužiama kartėlio, maištaujanti. Likimas jai atseikėjo beveik visus vaidmenis, kuriuos gali turėti moteris. Tačiau paskutinėje kelionėje po savo sielos užkaborius ji ieško atsakymų: ar galima išlaisvinti, ar įkalinti? Kurion pusėn nusiųs jai Paskutiniojo Teismo svarstyklės?

Ankstesni autorės kūriniai – tetralogija „Silva rerum“ (2008–2016) – sulaukė didelio užsienio skaitytojų dėmesio, pakartotinių leidimų ir kritikų pripažinimo. Latvijoje 2014 m. „Silva rerum“ romanai buvo išrinkti į visų laikų latvių mėgstamiausių knygų šimtuką. Lenkijoje 2016 m. pirmasis „Silva rerum“ romanas pateko į prestižinės Vidurio Europos literatūros premijos „Angelus“ finalą. 2018 m. „Silva rerum II“ no-

Hana Yanagihara. Mažas gyvenimas

Krėsle su detektyvu

Apie keistą ir juokingai šurpią provinciją

Renata Šerelytė

Prisipažinsiu, kad sąvoka „lietuviškas detektyvas“ dar neseniai man atrodė kaip švelnus nesupratimas. Bet dėlto tik mano neišmanymas kaltas. Lietuviškų detektyvų tikrai yra! O kokie jie, apie ką, ar įdomūs, ar nuobodūs, kokios linijos laikosi, skandinaviškosios ar britiškosios-amerikietiškosios – ieškokite, skaitykite ir nuspręskite.

Vienoje „Nenušaunamų siužetų“ laidoje nuskambėjo **Dano Sėlio** pavardė (tiksliau, pseudonimas) ir jo romano „**Provincijos detektyvas**“ pavadinimas. Man jis nepatiko – ir ne dėl ko kito, o dėl susiformavusių viešojoje aplinkoje stereotipų apie provinciją kaip gūdų užkampį, kuriame laikas sustingęs kaip amžinas iššalas. O dar autorius – panorą likti nežinomas!.. Šiais laikais, kai visi apie save triūbija iš visų pakampių ir visais instrumentais, kokiais tik beįmanoma, ir kai kuklumas yra nebe dorybė, o pasibjaurėtina seniena!..

Tiesą pasakius, ne visai šiais – „Provincijos detektyvas“ išėjo gana seniai, 2013 metais. Galbūt tada žmonės dar buvo kiek kuklesni, nors tuo galima abejoti. Tačiau man į rankas ši knyga pakliuvo tik dabar – galiu guostis, kad geriau vėliau, negu niekada. (O kas žiopiuii belieka). Bet labai džiaugiuosi, kad pakliuvo. Nes būčiau netekusi ir didelio skaitymo malonumo, ir nuostabos, kad galima taip nepretenzingly

ir grakščiai parašyti detektyvinio žanro kūrinį, nenusiritant į patosą, teatrališkumą, nereikalingus aprašinėjimus (ir buitinius, ir psichologinius). Nėgana to – autorius turi puikų humoro jausmą! Tai vertybė, užimanti žadą!..

Kita vertus, imu suprasti, kodėl autorius panorą likti nežinomas. Kadangi labai patraukliai ir gyvai pavaizduotos ne tik Rokiškio apylinkės, tačiau ir to krašto personažai, įtariu, kad kai kuriems galbūt nelabai patiko jų atvaizdas grožinėje literatūroje. O kad romano veikėjai tikrai turi realius prototipus, liudija pats tekstas. Vargu ar galima taip gyvai ir su humoru rašyti apie veikėjus, kuriuos tik išvaizduoji kaip tam tikras schemas su vienu kitu broučeliu iš pažįstamos aplinkos.

Tai tinka ir vaizduojamai aplinkai. Niekur nepajutau to dirbtinumo, kuris atsiranda, kai rašytojas ima rašyti apie tai, ko nepažįsta arba pažįsta menkai, kai kliaujasi savo kaip įgudusio aprašinėtojo įgūdžiais. Tekstas neperkrautas nei peizažo grožybėmis, nei vidinės veikėjų savigraužos srautu. Netgi galėtum papriekiaštai autoriumi, kad jis pernelyg lengvabūdiškas ir juokiasi ten, kur nederėtų.

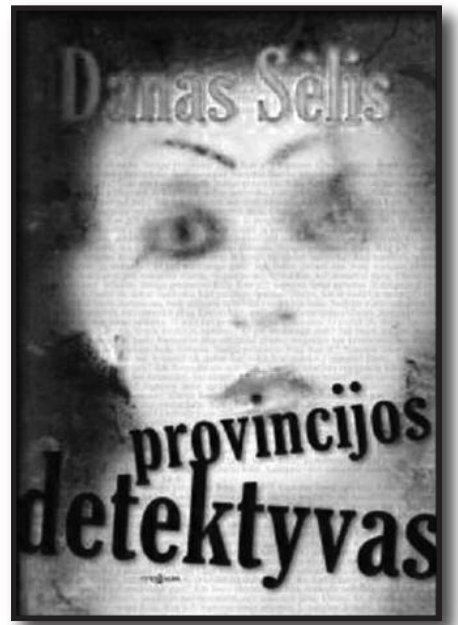
Bet autoriaus humoras neturi nieko bendro su lengvabūdiškumu. Ačiū Die, netgi ironijos nėra per daug, o juolab sarkazmo (šie abu juoko „porūšiai“ kartais būna labai toli nuo to, ką reikėtų suprasti kaip juoką, kaip humorą). Nors negalėtum teigti, kad neretai atrodydamas lengvas ir žaismingas, autoriaus juokavimas nėra skaudus. Nes „Provincijos detektyve“ kal-

bama apie viską: korupciją, turtingųjų galią ir įtaką, seksualinius iškrypimus, prietarus, išdavystes, godumą ir kt. Ir toji provincija visai neatrodo nei tamsi, nei gūdi, nei neįdomi – visai nepanaši į pasaulio užkampį. Joje verda tokios pat aistros, kaip ir didmiesty, ir daromos tokios pat nuodėmės beigi – skleidžiasi tokios pat dorybės.

Tik, kaip sakė Agatha Christie, žali kaimo laukai yra kur kas patogesnė vieta lavonui slėpti, nei miesto grindinys. „Provincijos detektyve“ šis posakis paliudijamas beveik šimtaprocentiniu tikslumu.

Ir, beje, romaną atrodo lyg parašytas šiandien. Nė kiek nepaseno per septynerius metus. Nė kiek neabejoju, kad dėl to kaltas autoriaus humoro jausmas ir pagarba siužetui kaip nenušaunamam objektui. Tai liudija paskutinis sakiny, kuriuo ne padedamas taškas, o pradedama nauja istorija. Tegu ir dar neparašyta.

Apie siužetą: „Provincijos detektyvas“ – puiki dovana stiprių pojūčių mėgėjams. Spalvingi veikėjų portretai, painūs siužeto vingiai, intriga prikausto dėmesį nuo pat pirmų knygos puslapių. Provincijos dienraščio žurnaliste Tilda gauna užduotį parašyti apie dvi moteris, paslaptinai dingusias iš Palaukės pensiono. Šiame pensione dienas leidžia turtingi dykaduoniai, visuomenei pavojingi psichikos ligoniniai. Į paieškas išitraukia vietos kriminalinė policija, vadovaujama komisaro Sido Guobos, pravarde Adata, ir dar keletas su tuo, regis, niekaip ne-

Danas Sėlis. Provincijos detektyvas. Vilnius, Tyto alba, 2013

susijusių asmenų. Galų gale tampa nebeaišku, kas šiame žaidime diktuoja sąlygas – pamišėliai ar sveikieji. Kur toji riba, kurią peržengus prasižada beprotybė? Atsakymai ilgainiui paaškes, tik ne tokie, kokių tikėjotės.

Apie autorių: Šio meistriškai supinto detektyvinio romano autorius apsisprendė likti nežinomas. Galime pacytuoti tik jo žodžius nuo knygos viršelio: „Beveik kiekvienas iš mūsų turime pomėgių. Manasis – stebėti žmones. ‘Provincijos detektyvo’ personažų prototipai – tikrai nepaprasti. Jų nepaprastumą galėčiau apibūdinti kaip ypatingą gebėjimą būti savimi. Kartą pagalvojau, kad būtų gaila, jei niekas, išskyrus vietos gyventojus, niekada nesužinotų apie tuos žmones ir jų polinkį įsivelti į keistas ir net šurpias istorijas. Taip atsirado ši knyga“ (Danas Sėlis).

Vydūno pamiltas Pajūrgiris

Atkelta iš 5 psl.

Žinoma, kad jie buvo pastatyti Antrojo pasaulinio karo pradžioje. 1939 m. kovo mėn. Klaipėdos kraštą prijungus prie Vokietijos ir Vokietijai besiruošiant žygiuoti į rytus, įrengtas karinis jūrų uostas, pradėta įtvirtinti Klaipėdos pajūrį. Greičiausiai kranto apsaugos fortas buvo pastatytas ir įrengtas apie 1940 m., kuomet SSRS siena, okupavus Lietuvą, priartėjo prie šiaurinės Vokietijos pasienio ribos. Po Antrojo pasaulinio karo tokie fortai nebebuvo statomi. Šiuo metu išlikusį Pajūrio regioninio parko direkcijai priklausanti karinių įtvirtinimų kompleksą sudaro trys pastatai (įrenginiai). Didžiausio pastato plotas yra 500 kvadratinų metrų. Kito įrenginio plotas yra perpus mažesnis – 240 kvadratinų metrų. Mažiausias, arčiausiai jūros esantis įrenginys, tėra 140 kvadratinų metrų ploto. Ant mažiausiojo pastato pokario laikais buvo pastatytas 4 kvadratinų metrų ploto antstatas. Labai įdomiai šiuos muziejinius fortus linkusi panaudoti Klaipėdos kultūros bendruomenė. Jie yra surengę čia poezijos skaitymus.

Pasisemti jėgos iš ošiančios Baltijos jūros

Vienas mano bičiulis labai mėgsta Šventraščių citatą „Žydėk, kur pasėtas.“ Iš šio visuotiniai tinkancio pamokymo man lyg savaime atsirado kitas posakis – „Darbuokis užgrūdintas Baltijos vėjo.“

Malonu žinoti, kad Karklės bendruomenė darbuojasi aktyviai. Sukaupę žinias apie istorinę praeitį, saugodami unikaliausią gamtą, naujais laikais bandydami modernizuoti žvejybą.

Sodybos prie jūros šeiminiškė Vija gerai žino Karklės bendruomenės reikalus, ji – Karklės bendruomenės valdybos narė. Priklauso liuteronų bendruomenei. Kadangi Karklės bažnyčia dar neatsta-

tyta, tai religinius patarnavimus atlieka iš Kintų atvykstantis liuteronų kunigas Mindaugas Žilinskas. Dažniausiai žmonės renkasi Pajūrio regioninio parko informacijos centre. Atlikta nemažai parengiamųjų darbų dėl liuteronų bažnyčios atstatymo. Bendruomenė laukia tam reikalui skirtų pinigų iš europinių projektų. Laukdami ir patys imasi bažnyčios atstatymui talkinti – surengta ir nemažai labdaros koncertų, jų metu renkami pinigai bažnyčios atstatymui. Koncertai vyksta lauko aikštelėje prie senosios bažnyčios pamatų, atvyksta daug žymių muzikų, visiems įspūdį paliko renginys, kuriam vadovavo dirigentas M. Lukočius. Renginų atmosfera ir aplinka labai kūrybiška – visi koncerto klausytojai susirinkę sėdi ant šiaudų kitkų.

Karklės bendruomenė puoselėja ir tradicijas. Vasarai pasibaigus, rugsėjo mėnesį Karklėje vyksta pajūrio bendruomenių sueiga *Menkinė*. Tai žvejų šventė. Prasideda ji ankstų rytą, kai žvejai išplaukia į jūrą, o jiems grįžus apdovanojami geriausio laimikio savininkai. Šventėje sulaukiama ir svečių iš užjūrio ar iš už Rytprūsų sienos. Šventės dalyviai supažindinami su senaisiais amatais, verdamą ir žmonėms išdalijama žuvienė, skamba muzika.

Sukurta ir nauja labai patraukli Laužų šventė, kuri vyksta vasaros pabaigoje. Paskutinį rugpjūčio šeštadienį uždegami simboliniai Baltijos jūros pakrantės šalių laužai per daugelį metų tapo tradicija daugelyje Baltijos jūros pakrantės šalių. Simboliniai laužai uždegami net ir tose šalyse, kurios neturi Baltijos jūros pakrantės. Laužai dega prie jūros Melnragės paplūdimyje, ties Kukuliškių kaimu, prie Olando kepurės, Karklės, ties Šaipiais, Nemirseta, Palangoje ir Šventojoje. Kitoje marių pusėje, Kuršių nerijoje, ugnis dega pajūryje ties Juodkrante ir Nida. Taip Lietuvos žmonės prisimena visus vienijusį ryžtą atkurti Lietuvos nepriklausomybę. Mintinai mokamos dainos, rateliai aplink laužą skatina žmones imtis už rankų. Daugelis tiesiog gėrėsi paskutiniaisiais vasaros pabaigos saulėlydžiais.

Iniciatyvos idėja kilo prisimenant istorijos metraščiuose aprašytą unikalią Baltijos jūros pakrantės

Mamuto kaulas, rastas ties Karkle

apsaugos ir perspėjimo nuo pavojaus laužų sistema, kuri mena vikingų laikus. Istoriniai šaltiniai liudija, kad kiekviena pajūrio bendruomenė turėjo įsipareigoti prisidėti prie apsaugos sistemos ir esant reikalui uždegti perspėjimo laužus, išpėti kaimynus apie gresiantį pavojų.

Pajūrgirio krašto dvasios kultūrai skleisti labai padėtų ir Vydūno bei jo epochos idėjų platesnė sklaida, gyvavimas nuolatiniame kultūros apytakoje, jos procesuose. Tam jau vietinės bendruomenės jėgų nepakanka, reikalingas kultūros profesionalų nuoseklus darbas.

Už pagalbą rengiant straipsnį, parenkant iliustracijas dėkoju Pajūrio regioninio parko direkcijos vyr. specialistei Juditai Nicienei. Straipsnyje panaudoti ir Žvejų sodybos savininkų – Vijos bei Taurūno pasakojimai.

Istorinės nuotraukos – iš Pajūrio regioninio parko Informacijos centro archyvų arba perfotografuotos Informacinio centro muziejuje.